

7. A jazygok, mint uralkodó faj, története.

a)

A jazygok Traján szövetségesei. — Vidékünk az ő birtokukban marad. — Dácia határa Ptolemaios.s a Peutinger-féle táblák szerint. — Eutropius és Jornandes adataik. — A rómaiak hozzánk legközelebb eső telepei. — A vidékünkön lakó barbár népfajok. — Itt római telepek nem voltak, hanem a jazygok tanyáztak. — Római utak sem léteztek e vidéken, nem is lettek volna azok indokolva. — Az itteni római leletek jelentősége. — A határbeli római érmék. — Tényleg kívül estünk Dácián.

Dácia meghódításával s a római birodalom ez újabb terjeszkedésével nehezebb helyzetbe jutottak a jász-ok: de határaik változás alá nem estek. A mi változás ezeken végbement, azt a hadjárat előtt kévéssel már az erőszakos Decebal elkövette, a ki t. i. őket a Tisza és Temes közt eső földjükről a miátt, mert őt Trajánus ellenében nem támogatták, elűzte, miért is ezek a háboru folyamán a rómaiakhoz csatlakoztak s Trajánussal együtt harczoltak a dákok ellen, — miáltal ennek jóval megkönnyítették dolgát, nemcsak annyiban, hogy harczosai számát szaporították, hanem annyiban is, hogy a császár hátrálási útvonalát, mely a Bánságon vitt keresztül, szövetségek által biztosították. Decebal legyőzetése után a jászok

23. sz. Lovas jászok a római sereg előtt a dák hadjáratban.

(A Traján-oszlopnak dr. Szombathy Ignác tulajdonában levő képeiről.)

elvett földjök visszaadását követelték a császártól, de ez, mivel arra az új tartomány biztosítása végett magának volt szüksége, a követelést elutasítá. Jobban állott a jászok dolga a Maroson túl észak felé, hol t. i. határaik csorbulást nem szenvedtek.

Általában a rómaiak Dáciája nyugoti határául mind az egykoru, mind a későbbi történet- és földrajzírók a Tiszát említik. Így találjuk azt az ó-világ legnagyobb földrajz írójánál, Ptolemaios-nál is, ki, bár a Marost térképéről | K. u. 150 kihagyja, azon területet, mely a Tisza-Maros közének megfelel, világosan Dáciához számítja.¹ Ő a jazyg-ok határait így írja le: „Északról az európai Sarmatia része, mely délről a Sarmat hegyek részét képezi, a Kárpát hegyig, — nyugotról és délről Germania része, mely a Sarmat hegyektől a Duna kanyarulatáig Karpisnál terjed és a Duna folyónak azon része, mely innen a belefolyó Tisza torkolatáig terjed, mely (Tisza) északról jő le és torkolatának helye: 46°0'—44°15', — keletről Dácia a Tisza mellett“.²

¹ Ptol. III. 8. 5.

² U. a. Geogr. III. 7. Szombathy fordításában, Kútfőtöredékek. V. ö. Ptolemaios térképeivel: Tabulae Geographicae Cl. Ptolemaei. Mercator kiadványa 1578-ból. Europae IX. Tabula. Hitelesebb az Athoshegyi Ptolemaios-féle ősrégi térkép: Sewattinoff et Langlais, Geographie de Ptolemée, reproduction Phisolythographique du manuscrit Grec du monastère de valopede au mont Athos. Paris 1867. V. ö. ennek Dacziát feltüntető részét Szilágyival, A magy. nemz. tört. 10. füzetében. Maginus és Ukert értelmezései szerint meg-

A Peutinger-féle táblák¹ körülbelől száz évvel későbbi időből keletkeztek, melyek az akkor ismert világ országai között Trajánus egész Dáciáját is kiábrázolják. E táblák, sajátlag katonai úti térképek, lerajzolják a tartomány négy folyóját, a mint azok az Isterbe szakadnak, melyek egyike, helyzeténél fogva nem lehet más, mint a Tisza, de e folyók egyikét sem nevezik meg. Látjuk itt, hogy három katonai út szeli át az országot, melyek mindenike Viminicioból (Szer-

rajzolja (2 térkép)-Király Pálnál, Dacia I. Utóbbikkal egyeznek az újabb kori földrajz írók (Mannert III. 183. Kiepert Lehrb. d. alt. Geogr. II. 333) és térképkészítők (Kiepert, Jausz, Spruner) művei. De eltérések is vannak. Így a régebbi időből Danuille nyugoti határnak a bánsági Római-sánczot állította fel s a hosszúság $37^{\circ}40'$ -ét (Katancsics, Orbis Antiquus I. 368.) Újabban Mommsen a maga Dáciája térképéről a Tiszát megfoghatatlanul kihagyja s nyugoti határnak a Temest jelöli ki. Erre nézve I. Örtvai szakavatott értekezését és bírálatát, Arch. Közl. IX., II. 83. II. Mommsen nyomain indul Domaszewszky heidelbergi tanár, ki a berlini akadémia megbízásából a Corp. Insc. Lat. III. kötetének kiegészítésével bizatván meg, a régi Dáciát személyesen is beutazta s tanulmányai egyik eredményeképen a Tisza és Temes alvidékét Dáciától szintén elkülöníti s Felső-Moesiához csatolja, mely kiigazítási Kiepert is az Atlas Antiquus legújabb kiadásában már elfogad. Ennek czáfolata Király Páltól (Hunyadm. rég. társ. év 1889/90.), megerősítése Fröhlichtől, (Arch. Értes. 1891. XI. 419—247.)

¹ Ezek avatott magyarázói nálunk: Katancsich, Orbis antiquus I. köt. 368—381. Dáciá-ra nézve K. Gooss, Studien zur Geogr. und Gesch. des Trajanischen Daciens, és Király Pál i. m. I. 13 s köv. II.

biában, Uj-Palánkával szemben) indul ki. Ez utak egyike sem érinti a mi vidékünket, legészakibb s hozzánk legközelebb eső az, mely Tivisco-t (Tibiscum-ot, Jás és Zsuppa közt) szeli s innét Erdély felé halad. Városait s állomásait elég nagy számmal írja ki, azonban ezek közül egyik sem felel meg a mi vidékünknek.

De már Eutropius, a ki Valens császár megbízására hivatalos adatokból szerkeszti | K.u. 367. művét, azt írja, hogy Trajánus meghódítván Dáciát, azokat a földeket tette római tartománnyá, melyeket az ő (Eutropius) korában a taifal-ok, viktofal-ok és therving-ok bírtak.¹ Az egykorú feliratokból is csak az tűnik ki, hogy a Tisza és Duna partjainak s a Traján-hidnak őrizetére külön hadi tisztség állott fen,² hogy tehát a Tisza a Bánságban kétségtelenül határfolyónak tekintendő.³ De a következtetések többre nem terjedhetnek.

Jornandes Dáciát akkép' írja körül, hogy

¹ Breviarium ab urbe condita. VIII. 2. l. Ez időben a taifalok Dacia délnyugoti részén, a Duna mellett, a Bácska- és Bánságban tanyáztak, a thervingek a mai Oláhországban, a viktofalok Szabolcs, Szatmár, Máramaros megyék helyén (l. Spruner, Atlas Antiquus no. X.) Egyébként mind három néptörzs a keleti góthokhoz tartozott.

² A feliratok Sivert után Griselininél, Geschicht. d. Tem. Ban. I. 6., 7.

³ Ennek ellenében Fröhlich legújabbán azt állítja, hogy a Tisza alsó folyása «soha sem volt római határ», hanem a Temes volt az, melynek védelmére külön római hivatalnok állott a «praefectus ripae Tibissi.» (Arch. Ért. 1887. VII. 305.) Ez állításnak támogatására szolgál, hogy

„ezt a hazát Moesiával szemben a Dunán túl hegyek koszorúzzák s csak két bejárata van, az egyik Bontae-n, a másik Tapae-n keresztül. Ezt a Goth-hont, melyet őseink Dáciának neveztek (s melyet ma Gepidiának hívnak), akkor keletről a roxolanok, nyugatról a tamazitok, északról a sarmaták és bastarnok, délről a Duna-folyam határolják. A tamazitokat a roxolanoktól csak a folyó medre választja el.“¹ Így hát alig lehet föltenni, hogy az új római tartomány telepesei a régi Dáciát egész kiterjedésében elfoglalták volna, mert a Traján-oszlop képeiből kétségtelen, hogy a lakosság egy része, (mely különben sem volt mindenütt dák) Decebal legyőzetése után önként meghódolt Trajánusnak s minden hódításkor úgy szokott lenni, hogy a meghódolt benszülöttek helyben maradnak, ha a hódítók közéjük telepdek is. A tiszántúli Alföldön sem történt az meg. A római műemlékek, téglák, feliratoskövek, melyek a gyarmatokat és állomásokat mutathat-

a Tibissus alatt, mint már Paulynál is megjegyeztetett, nem a Tisza, hanem a Temes értendő. Mindazonáltal, hogy a birodalom a Temesen, sőt a Begán is túl terjedt, annak kétségtelen bizonyítékai az ezen tájakon napfényre került római műemlékek, melyek közül itt elég legyen csak a Rábén (Arch. Ért. 1891. 47.), Német-Csanádon (Arch. Közl. 1868. VII. 191.), Fényen (Bárány, Torontálm. hajd. 68.) és legkiváltképen N.-Becsckereken (U. o. 61.) talált építészeti, illetve feliratos régiségekre utalnunk.

¹ Jornandes, De rebus Geticis. XII. fejezet (1655-diki kiadás).

nák, teljesen hiányoznak itt,¹ azért Xenopolnak, az oláh írónak s az ez után indult, különben igen alapos és körültekintő Hunfalvi Pálnak azt az állítását, hogy Trajánus a Tisza-Maros zugát is tartományába foglalta² volna, bátran tévesnek nyilváníthatjuk, mert e zugban a római településnek nyomaira eddig nem akadtunk s inkább Mannertnek van igaza, ki helyes tapintattal már száz év előtt kimondá, hogy az „Erdélyen kívül eső nagy síkságon a rómaiak soha sem tudták lábukat megvetni s azon az egymás után következő vándor népek tanyáztak“.³ Ezzel összhangzólag állítja Szombathy is Dion-ra támaszkodva, hogy a Tisza nem volt állandó határ a dákok és jazygok közt s hogy az ennek keleti partján eső városok, mint Ziridana, Zurobara, melyeket Ptolemaios Daciába helyez, tulajdonképp jazyg-ok voltak.⁴ E vidék nagy részét akkor tavak és posványok boriták, nagy folyók és erek szeldelték át, helyenként roppant kiterjedésű nádasok és ingoványok szakgatták meg, úgy hogy az akkori közlekedési viszonyok közt itt műutat készíteni, mint a rómaiak mindenütt, hol megtelepedtek, építettek, a lehetetlenséggel volt határos. Ptolemaios ugyan a

¹ Békésmegye területéről Haan ugyan ezt írja. Békésm. Hajd. Bpest I. 9.

² Xenopol, Istoria Rominilor din Dacia Trajana, kivonatilag Hunfalvitól a Századokban. 1889. 536.

³ Geogr. der Griech. u. Röm. II. 185.

⁴ Szombathy, Kútfőtörédek, 28., 29. l. Dion LXVIII.

jazyg-ok földén Parka-tól Partiskon-ig műútról szól, mely a Dunát a Tiszával kötötte volna egybe s Jung is állítja, hogy Aquincumból és Alisca-ból a jazyg-ok pusztáján keresztül a Tiszáig római csinált út vitt keresztül,¹ Kenner is úgy véli, hogy a jász-ok birtokán Buda és Mohács irányában, két műút vezetett keresztül földsánczok tetejére építve: de nemcsak ez utak nyomait nem fedezték még fel a kérdéses vidéken kutatóink; nemcsak a Peutinger tábláiról hiányzanak azok, (melyek pedig épen a római utak pontos följegyzése végett készültek, s Dácia úthálózatát szépen feltüntetik), hanem azt, Jausz kivételével,² tudtommal senki sem állította, hogy ez utaknak a tiszántúli feneketlen sártengerben is folytatásuk lett volna. Nem is lett volna semmivel sem indokolva e terjeszkedés, mert hadászati területnek

¹ Jung, Römer und Romanen in den Donauländern. Ismertette a Századokban 1877. 340. Ezzel egyezik Szombathy is, ki Kalocsa tájékáról Partiskon-on keresztül vesz fel egy a Duna és Tisza között keresztülmetsző országútat, mivel Partiskon lett volna a jazyg-ok kereskedelmi főhelye (Kútfőtöredékek 117 l.)

² Jausz, Hist. Hand. Atlas-ában (no. 9) a pannoniai Alisca-tól (Simontornya körül) a Tisza keleti partjára helyezett Ziridavá-ig, (mely e térképen Vásárhelynek vagy Mindszentnek felel meg, de a mely város a Mercator-féle Ptolemaios-térképen ettől távol, egészen másuvá van téve) s innét ismét Szemlak tájáig, hol a Maros déli partjára megy át s Ulpia Trajanaig — egy római műutat vesz fel, bár másutt (10 tábla) a tiszántúli részt ő sem csatolja a birodalomhoz, hanem a jazygoknak engedi át.

vagy hátvédnek a tiszántúli síkság nem válik be, Erdély és Oláhország pedig magukban is megadták azt a természeti kincset (arány, ezüst, sóbányák, erdőségek, szántóföldek) bőséggel, melyekre a rómaiaknak és gyarmatosaiknak szükségök volt, az összeköttetés pedig e részekkel Moesiá-val, Pannóniá-val és Sirmiummal (Mitrovitz, az egész Pannónia legfontosabb helye, hol tudvalevőképen a keletázsiai tartományokból, Galliából és Itáliából vezető főutak egybetalálkoztak s a császár második székvárosa volt), — a Bánságon és Bácskán át volt biztosítva. Habár tehát némely, e vidéken levő s hozzánk is egészen közeli helyeken, például, Német-Csanádon, a római feliratos kövek, téglák, sőt a táborhely,¹ Szegeden és Szeged-Röszkén az öthalmi és többi sírleletek² római állomásokra és lakásokra vallanak is s határunkban is a mártélyi üveg korsó, a csontváz mellett, rómaiság mellett bizonyít: de ezekből alig lehet többet következtetni, mint azt, hogy azokon a helyeken bizonyos ideig rómaiak tartózkodtak s illetőleg ott állomást vagy táborhelyet (de nem gyarmatot) tartottak, a mit Mommsen adatai is nagyon valószínűvé tesznek, ki a Maros déli oldalára, Német-Csanádtól Dobráig római utat helyez.³ Ellenben a nálunk is

¹ Arch. Közl. 1868. IV. 191.

² Arch. É. 1892. 166. 168. Lenhossék, Szeged öthalmi ásat. 19. (az itteni sírokban talált bögrék, női ékszerek teljesen meg-egyeznek a római nők feliratossírjaiban talált eff. tárgyakkal).

³ Mommsen, Dacia térképe.

bőségben előforduló római érem leletek nem mutatnak többet, mint hogy a kik itt laktak, azoknál e pénzek forgalomban voltak, a mint forgalomban voltak azok a birodalom határain kívül eső egyéb közeli és távolabbi barbár népeknél is. Hogy zsákmány, zsold és adó fejében mily roppant készlet kerülhetett abból az itt lakó barbárok kezébe: elképzelhetjük onnét, hogy e készlet, bár az utódok már 1700—1900. év óta szedegetik azt fel a földről, még mindig tart s ma is elég gazdagnak mondható, minek egyik bizonyossága az, hogy főgymnasiumi régiségtárunknak, bár tulajdonkép csak néhány év óta áll fenn, s bár a leleteknek köztudomás szerint csak egy kis része kerül ide, már is több száz darabra menő gyűjteménye van azokból.¹

Hogy mi kívül estünk a rómaiak Dáciája határán s itt Trajánus hódítása után is barbárok, nevezetesen jazyg-ok laktak, világosan kitűnik Torma Károly kutatásaiból is, a ki a Sebes-Körös völgyében a római táborhelyet és földtöltést felfedezvén, Dácia északnyugoti határait megállapította, egyebek közt állítván, hogy a nyugoti határ

¹ Ez érmek határunkbeli lelőhelyei a régiségtár lajstromában csak az utóbbi két évről vannak tüzetesebben feljegyezgetve. E helyek: a város belterülete, a tó partja, a paperei szőlők, a Pósa-halma, Csomorkány, Fecskés, Kopáncs, Gorzsa, a város téglagyára, a pusztaszél stb. A meghatározott pénzek kora k. u. 96—350-ig terjed. Különben van mintegy 1000 db. réz- és 102 db. ezüst római érmünk (1895. jan.).

Biharmegyén és Aradmegye északi részén. Temesmegyének pedig egész hosszán vezelt át, (bár e megyékben a határvonal még nincs kiderítve) a Karas vizéig s illetve a Dunáig terjedő római sánczokkal összefüggésben s hogy az ezen határon innét eső terület állandóan barbárok, még pedig a jazyg-ok kezében volt, a mint arról a barbárokra valló régészeti sűrű leletek is tanuskodnak.¹

3)

Földrajzi további tájékozás Jazygiában. — Városunk nem Ziridana, hanem Lizisis határára esik. — Nemcsak a jazyg városok, hanem a jazyg néptörzsek is jelöltnak a térképen. — E néptörzsek műveltségi állapota, jellemzése s régiség leletei.

A jazyg-ok városait csupán Ptolemaios sorolja fel, még pedig északtól délre haladván, ily rendben: Uskeyon, Gormanon, Abiéta, Parka, Trisson, Kandanon, Pession, Partiskon. A Tisza

¹ Torma, A limes Dacicus felső része. Ért. a tört. tud. köréből 1882. 41. Nem látszik azonban eléggé bebizonyítottnak s az irott adatokkal összhangzónak Torma állításai közt az, hogy a Bihar- és több megnevezett megyékbeli Csörsz-árkok s az u. n. Római-sánczok egyremásra római eredetűek lennének, s hogy a rómaiak eredeti terve az lett volna, hogy a Tisza-Duna közét is tartományukká tegyék. E részben a helyi hagyománynak sem lehet hitelt adnunk, mely nagyra van azzal, hogy itt és ott római sáncz maradványait mutogatja. Ilyen sáncz nyomait akarják látni némelyek a mi határunkban is, Szentés és Derekegyháza irányában.